УДК: 82.512.19 (091): 070

“Azat Qırım” yayını I Qurultaynıñ devamcısı sıfatında

Tair Kirimov

(Qırım mühendislik ve pedagoji üniversiteti)

Tarifleme. Qırımtatar edebiyatı ve gazetacılığı tarihinde “Qurultay devri” özgünligi ve haqiqiyliginen zemaneviy oquyıcılar kütlesiniñ merağını daima qozğalağan bir zamandır. Mevzumız üzerinde yazılğan ilmiy, tenqidiy çalışmalarnıñ sırasını izleyerek, farqlı kontseptsiyalarnı, araştırma metodlarını rastketiremiz. Ki, bular evvelki muhitni açıqlamaqnen beraber fazla suallerniñ peydalanmasına yol aça. Qurultay ve qurultay yazıcılarınıñ moral, estetik printsiplerini, meyillerini añlamaq niyetinen çalışmamızda zaman çerçivelerini qısqartıp biribirile teñeştiremiz. Böyleliknen, edebiyat klassiklerimizniñ dünyabaqışları nasıl deñişmelerge oğrağanını ögrenmek içün 1917’den itibaren 1944 senesine qadar Qırımda çıqqan qırımtatar gazetalarını, mecmualarını, kitaplarını incelemege, bularda devir ve oquyıcılar talabınen yazılğan eserler sayesinde qırımtatar halqında milliy, edebiy şuurnıñ uyanma protsesslerini seyretmege muvaffaq olamız. İş sırasında qalem ustalarınıñ faaliyetleri üzerinde yapılğan neticeler ğayet meraqlı körüne. Vesilesiyle, Qırımda matbu sözüniñ şekillenme tendentsiyasını ifadelegen eki gazetasından bahs etmeli. Bu eki kutup yıldızı kibi zaman mesafelerine baqmadan milliy mefkürelerini aks ettirgen “Millet” (1917−1944) ve “Azat Qırım” (1942−1944) gazetalarıdır. Az ögrenilgenlerinden ötrü, üzerinde peydalanğan yañlış tüşünceleriniñ ardını kesmek niyetile büyük araştırma işini keçirdik ve ciddiy neticelerni elde ettik. Böyleliknen, mezkür yayınlarınıñ malümatlarını ayrıca bir tertip ve tasnifke çekip, bular milletniñ birleşip öz vatanını qorumağa; I. Qurultayınıñ demokratik ğayelerini devamlamağa; eski konservativ baqışlarını Avrupa yaşayış tarzına avuştırmağa çağırğanlarını açıqtan köremiz. Noman Çelebicihan, Cafer Seydahmet, Bekir Çobanzade, Habibullah Odabaş, Hasan Çergey, Ebadullah Grabov, Noman Baybörü kibi edebiyat erbaplarınıñ misalge ketirdigimiz bediy ve publitsistik eserleri yuqarıdaki fikirlerimizni tasdıqlayabileler.

Anahtar kelimeler: milli yayın, edebiyat, tarih, Azat Kırım, vatan.

Birinci Qırımtatar Qurultayı devriniñ ğayelerini canlandırmaq ve öz abunecileriniñ milliy ruhunı beslemek arzusı ile “Vaazlarımız”, “Mekteplilerge yardım”, “Hocalarğa yardım”, “Teatr”, “Edebiyat” kibi rubrikalarnı devamlı surette sütunlarında basqan “Azat Qırım” gazetası bugün milletimiz içün altın hazine misalinde sayılabile.

Neşirimiz, muharebe şaraitleriniñ mürekkepligine baqmadan, mündericesini

zenginleştirmek içün keçmişke ait malümatlarnı, qıymetli manzum ve nesir parçalarnı araştırıp meydanğa çıqara. Tabiy ki, bu araştırma işini öz başına degil, samimiy oquyıcılar ile birlikte yapa. Böyleliknen, etrafında göñülli bir komanda toplap gazeta sahifelerini canlı entsiklopediyağa çevire.

Misal içün, bu yerde milliy teatrimizniñ ağır talihini incelegen Ebadullah Grabov; edebiyat ve ana-tilimizniñ özelliklerinden bahs etken Abdullah Zihni, harbiy Qırımnıñ içtimaiy, siyasiy durumını aydınlatqan Necati Seydahmetlernen beraberlikte qurultaycılardan Çelebicihan, Aqçoqraqlı, Özenbaşlı, Hilmiy, Lâtifzade ve digerlerniñ qalemi astından çıqqan bediy eserler basılır.

Meraqlı yeri şu ki, gazetada 1942–1944 seneleri zarfında tab olunğan çeşitli fotoresimlerniñ miqdarı az olmasa bile, nedendir bularnıñ arasında medeniyet erbaplarımıznıñ sımaları yoqtur. Aksi taqdirde, bu qalemnen yazılğan İsmail Gaspıralı, Noman Çelebicihan, İbrahim Veliniñ bir-eki portretidir. Sebebi, cenkniñ tehlükeli siyasiy şaraiterinde ve hem materiyallarnıñ qıtlığındadır belki. Bunu gazeta hadimleriniñ oquyıcılarğa yapqan çeşitli muracaatlardan ögrenmek mümkün.

İşte, 1942 senesi iyun 23'te basılğan bir *"Muracaat"*nı oquyıq:

"Elinde sağlam qalemi olğan efendilerniñ "Azat Qırım" gazetasınıñ idaresinde çalışmaları, yahut da öz maqalelerinen gazetağa iştirak etmeleri, milletke büyük fayda ketirecegini nazarğa alaraq Kemal Cemaleddinov, Hamit Lâtifzade[1] efendileriniñ "Azat Qırım" idaresinde daimiy surette çalışmaq içün kelmeleri istenile. Öz qalemine işanğan diger efendilerge de aynı ricada bulunamız, çünki gazetada keniş kütlelerniñ iştiragi olmadan halqnıñ istegini qanaatlendirmekniñ çaresini bulmaq küçtir"[2].

Bugün, prof. R. Hayaliniñ qayd etkenine köre, aynı yılnıñ başlarında Qırım Müsülman Komitetiniñ yayın organı "Azat Qırım"da 14 (on dört) adam çalışa edi. Malümatnıñ tasdıqını "Azat Qırım"nıñ yıl dönümi"degen maqalede tapamız[3]. Her halda, bu soy muraacatlar ve tarihçiniñ bergen haberlerlerini qarşılaştırıp, gazetada çalışmaq istegenlerniñ sayısı daima deñişkenini añlamaq mümkün [9; 18]. Bu yerde, *"İdareden"* degen daha bir qısqa *"Bildirüv"* diqqatqa şayandır. Muharririyet, oquyıcılar içün hazırlağan tesirli hitapnamede halq azatlıq mücadelesiniñ mühimligini añlatırken, her kesni milliy ğaye etrafında toplanmağa; bolşevizm devrinde adları añılmağa yasaq etilgen ediplerimizniñ ömür ve faaliyetine dair bilgilerni genç nesilge tanıtmağa çağıra. Vesilesiyle, N. Çelebicihannıñ doğum-ölüm tarihi; onuñ ile şahsiy tanışlığı sayesindeki teessüratlar, hatirelerni yazmaq içün anketlerni nümayiş ete[4].

1 İ. Kerimniñ bergen haberine köre, Hamit – Abdullah Lâtifzadeniñ doğmuş qardaşıdır. 1930'ncı seneleri Qırımda belli tercimeci ve matbaa hadimidir. Doğum-ölüm tarihleri: 1899 – 1955 ss. (*Kerim İ.* Hafuz Osman Murasov ve ailesi // Krimskoye istoricheskoye obozreniye. – 2014. − № 1. – S. 223). – T.K.

2 *İdare.* Muracaat // Azat Qırım. – 1942. – İyün 23.

3 Aynı malümatnı "Azat Qırım"nıñ 1943 senesi, yanvar 12'de tapabilemiz. – T.K.

4 *İdareden* // Azat Qırım. – 1942. – Sent. 4.

Gazetada edebiyat erbabı üzerinde yazılğan malümatlarnı birge ketirip, bularnı *nesir, şiir, ithaf, nazire, hatire, haber, maqale* olaraq tasnif etebilemiz. Qırımtatar halqınıñ hayatında mühim yerini alğan Çelebicihannen alâqalı hatireler de meraqlı. Söz kelimi, H. Taşçınıñ *"Esnaflar haqqında"* maqalesini hatırlamaq kâfidir.

Müellif, Qırımnıñ Bağçasaray, Qarasubazar şeherlerinde 19'ncı asırnıñ soñunda çoqluqnı teşkil etken sanaatkârlarnıñ hiyerarhiya sistemini açıqlayaraq, edipniñ ömründen böyle levhanı añıp keçe:

"Bir çoq sanaatkârlarımız, pek çoq münevverlerimiz genç ekende içkicilik yüzünden ğayıp oldular. Söz sırası, aqlımda qalğan şöyle bir hadiseni qayd etmeden keçemeycegim. Merhum Çelebicihan efendiniñ yaqın dostu Türkiyeden mastika (?) yollamasını istey. Merhum, dostunıñ ricasını red etmeyip yollay ve şişeniñ üzerine şu şiirini yaza:

"Ey, ecdadımıñ sever suyı,
Kit dostumnıñ dimağını süsle.
Çoq fenalıq ketirdiñ sen bu nesle,
Çıq, kökte melekleri de pisle" [15].

Noman Çelebicihannıñ efsanelernen yoğurlaşıp, qarışıp ketken biografiyasını ögrengende, bu dörtlükniñ özelligini tasdıqlamaq içün ayrıca araştırmalar kerek. Velhasıl, qırımtatar edebiyatınıñ tarihinde buña benzer olaynı Hasan Çergeyniñ icadında da bulamız. Şair 1930'ncı seneleri Sovyet mahbüsler kamplarında bulundığı zaman, *"Aqay"* şiirini bir qazançıq üstünde inenen oyup çıqa [10]. Dedesinden qalğan eşyanı aile variyeti olaraq saqlağan torunları arap yazılarını bilmegeninden ötrü, bularnıñ qıymetini añlamay edi. Yalıñız 2006 senesi "qazançıq" prof. İsmail Kerimniñ eline tüşüp, mezkür eserniñ mündericesi oquyıcılarnıñ keniş dairesine tanıtıldı.

Qırımtatar cemiyetini sarsıtqan şuur buhranınıñ ögüni kesmek maqsadını tüşüngen gazetamız, Çelebicihan şahsiyetinde halqnıñ büyük ümüt ve emellerini tapa. Ve, mezkürniñ teren manalı eserleri vastası ile oquyıcılarda ğayıp ettirilgen milliy-ruhiy degerliklerini tiklemege ıntıla. Örnek içün, bu kirilce degil, mahsus latin elifbesi esasında basılğan *"Ant etkenmen", "Yolcu ğarip", "Sarı tülpan", "Qarılğaçlar duası"* kibi original şiirleri ve hikâyesidir [3; 4].

Millet lideri − Noman Çelebicihannıñ şehitlik obrazını qoyu renklerinen mükemmelleştirgen Cafer Seydahmet, Noman Baybörü ve olarnıñ "Azat Qırımda" arap yazısıle basılğan *"Antlı qurban"* ve *"Açuv (Çelebicihanğa)"* eserlerini közden qaçırmaq haqsız sayılır [2; 14]. Anca, bular N. Çelebicihan ile İstanbul tahsili devrinden yaqın tanışlığında bulunıp, fikirdeşlerinen beraberlikte *"Qırım talebe cemiyeti", "Vatan"* kibi teşkilâtlarnı meydanğa ketireler. Qırımtatar devletçiliginiñ eskizlerini de mında sızmağa başlaylar. İlk matbu mahsullarından ise − 1912 senesi çıqqan *"Yaş tatar yazıları"* adında bediy eserler toplamıdır. Yuqarıda adı keçken Dobrucalı Noman Baybörüniñ icadını –

işte bu kitapqa kirgen *"Doğru söz yerge tüşmez"*eserinden tanımağa başlaymız [17]. Baybörüniñ edebiy faaliyetni izleyerek, ekinci şiirini, yani *"Açuv"*nı başta 1918'nci senesi "Millet" ve soñra ufaq tüzetmeleri ile 1944'te "Azat Qırım" gazetasında rastketiremiz. Bu münasebetinen, arap elifbesinden latin yazısına aqtarılğan şiirini nümayiş etemiz.

"Quvvetlü ruhuñ evlâ, pek bilirmen,
Çatırtavnıñ sihirli bulutlarında,
Tavvaf qılup melekday aylanadır,
Han sarayınıñ ümütlü curtlarında.

Mına! Seniñ tolquna al kölmegiñ
Caş tatarnıñ qurulğan mihrabında.
Nur oyükte üyürgen bar batırlar
Cürecekler ölüminiñ tik capında.

Tüzmiy göñül, tüzalmay!..
Can konalmay!..
Endi bizge yoq qaytuv açuv almay" [2].

Duyğular kerginligini ifadelemek ve kerekli sözleriniñ manalarını vurğulamaq niyetile toqtav işaretlerini qullanğan müellifniñ yerine belki bu şiirni ayrı-ayrı satırlarğa bile bölmezdik. Yani, aslında eser semantik cihetten bir monolitke beñzey. Bunu tek başına oturıp, sessiz veya halq ögüne çıqıp köterinki davuşınen oquğanda, añlamağa başlaysıñ. Bu olaynıñ açıq misalini Bekir Çobanzadeniñ *"Çubar baraq"* degen şiirinde de körebilemiz.

Bekir Çobanzadeniñ bediy mirasını yaş nesilge tanıtmaq niyetinen mezkür manzumeni internette audio formatında seslendirmege tutundıq. Böyleliknen, alçaq göñyülli, avam halqınıñ merd harakterini (belki öz talihini evvelden körüp) tasvir etken *"Çubar baraq"* şiirinde qullanılğan koloritli şivesine uymaq, satırlarda müzik notaları kibi yerleştirilgen fikir aktsentlerini doğru oqumaq zorunda qaldıq [5; 6]. Anca, şair körgen *"Çubar..."*nıñ mühim ğayesini diñleyicilerge ulaştırmamaq havfından pek saqına edik.

Nihayet, Çobanzadeniñ etraflı faaliyetini köz ögüne alıp, onuñ edebiy, ilmiy ve tenqidiy çalışmalarında "Qurultay" meselesi mühim yerini alğanını bilemiz [7; 13]. Faqat, halqnıñ yüreginde milliy kimlik duyğularını uyandırmaq ıntılışlarından ötrü NKVD tarafından nasıl bir azap ve cezalarğa oğratılğan Bekir Çobanzadeni yaqından bilgenleri barmı, degende, "Azat Qırım" gazetasında A. İsmail ve E. Grabov basqan reportajları közümizge çarpa [1; 8]. Bu tarihiy hronikalarda mevzumızğa yaqın olğan daha bir şahsnı, B. Çobanzade *"Qırımtatar edebiyatında Qurultaycılık ve milletçilik"* kitabında söylegeni kibi, Qurultay şairleriniñ eñ büyügi – Cemil Kermençiklini rastketiremiz. İşte, cenk vaqıtları Qırımtatar Teatriniñ direktorı vazifesini eda etken Ebadullah Grabov

"Biñde biri" eserinde 1937'nci seneleri hapshanelerde keçirgen künlerni hatırlap C. Kermençiklinen buluşmalarnı böyle yaza:

"Kamerada[5] yatmaq usulı şöyle tayın etilgen: kündüz bir qısmı yata, bir qısmı ise ayaqta tura. Geceleri bunuñ aksi yapıla. Suvuq havada kameranıñ içersinde sıcaqtan insan nefes alamay, her kes yalıñız trusiknen[6] otura. Bu vaziyette bulunğan insanlar artıq insan sıfatını da ğayıp etkenler. Kündelik payok[7] olaraq berilgen birer qaşıq perlovka kaşası[8] içün olar biribirini sögmek, dögmeknen vaqıt keçireler. İlki kelgen künüm bir saat qadar qapu yanında oturğan soñ, menim ağır vaziyetimni körgen Cemil Kermençikli öz yerini mağa teklif etti. Laqırdı aqşam saat 8'den soñ fısıldınen etile. Ses-soluq çıqarmaq qatiyen yasaq olğanına baqmadan, Cemilnen o gece saat 4'ke qadar dertleştik. Her kes yuqlay, bir taqımları ayaq üstünde qalğıy..." [8; 12].

Böyle etip, 1937 senesi "milletçilikte" qabahatlanıp, Aqmescit hapishanesinde öz ceza qararını beklegen Cemil Kermençikli ahırı soñu 1942'de Rusiyedeki kamplarınıñ birisinde helâk ola [11]. Biñ bir türlü teftişler, müsadereler ve işkencelerni başından keçirgen bu qalemi qırıq, faqat iradesi qattı mahbüslerniñ uzun dertleşmeleri ne haqta olğanını añlamaq küç degildir. Haqiqatta, cezalandırılğan ve qurşunlanğan edebiyatını taqdim etken Cemil Kermençikli ve onuñ qalemdeşleri "Azat Qırım" gazetası içün ğayıp etilgen qırımtatar halq cumhuriyetiniñ temsili kibi körüne. Ve bunu hiç kimseden gizlemeyip hem yazılarında, hem de logotipinde açıqtan bildire edi. Gazetanıñ stratejik yonelişini aydınlatqan logotiplerini izlersek, bularnıñ 1942–1944 ss. zarfında defalarca deñişkenini qayd etmek mümkün. Meselâ:

1942 senesi (yanvar 11'den itibaren). Sade, közge çarpmağan bir gazeta "şapka"sınıñ birinci yarısında − sol taraftan büyük, qalın kiril harflerile "Azat Qrım". Sağ taraftan ise, aynı elifbesile: "Birinci yıl çıqarılışı" ile "Haftada bir kere çıqa" yazıları yerleştirile. Arasında − künü, numarası, fiyatı ve ilh. malümatlardan ibaret olğan eki ufaq "pencere" qoyulır.

Şapkanıñ ekinci yarısında, gazeta adınıñ teren manasını daha da açıqlağan almanca "Azat Qırım − Azat olunğan Qırım" cümlesi iri harflerinen boydan boy yer alır.

Eñ soñunda kirilce yazılarından gazetanıñ "Aqmescit şeher idaresiniñ orğanı" (yanvar 30'dan itibaren "Qırım Müsülman Komitetiniñ orğanı") olğanını da añlaymız.

1942 senesi (mart 27'den itibaren). Yayınnıñ eski logotipi büsbütün deñişe: Kemer şeklinde, qalın ve büyük italik harflerinen basılğan "Azat Qrım" söz ibaresi hürriyetçi qırımtatar şairleriniñ eserlerinde terennüm etilgen "Çatırdağ" süreti üzere yerleştirilir. Vesilesiyle, pek mahsuldar qurultaycı yazıcılarından

5 Hapishane hücresinde. – T.K.
6 İç çamaşırı ile. – T.K.
7 Yemek payı. – T.K.
8 Arpa botqası. – T.K.

birisi H. Odabaşnı añmalı. O, realizm usulı ile yazğan eserlerni "Çatırtavlı" mahlâsınen imzalap matbuatta til temizligi, maarif işleriniñ sağlamlığı, cemiyet ve devletniñ işbirligi kibi meselelerni kün tertibine qoya. Ve Qırım müsülman halqını zararlı mutaasiplik, konservativ mefkürelerinden vazgeçip Avrupa yaşayış tarzına avuşmağa çağıra edi.

1943 senesi "Azat Qırım" gazetasında *"Tilci, yazıcı ve hoca Odabaş"* [16] maqalesinde Habibullah Odabaşnıñ qırımtatar tili ve edebiyatı sahasında yapqan hızmetleri tetqiq etilip, onuñ etraflı surette malümat sahibi olğanı haqqında haber berile. Bu yerden de mezkürniñ edebiyatqa kirgen ilk adımları İstanbulda, yani *"Yaş tatar yazıları"* degen şiirler toplamından başlanğanını ögrenemiz[9]. İşte, bu adı keçken kitapta H. Odabaşnıñ *"Zavallı tayım"* eserinden başqa B. Çobanzadeniñ *"Anañ qayda?", "Sabancınıñ topraqqa maqtavları"*; N. Çelebicihannıñ *"Qarılğaçlar duası"*; M. Niyaziyniñ *"Oylav"*; H. Çergiyniñ *"Taqdir"* ve ilh. manzum ve nesir parçalarını rast ketirmek mümkün [17]. Habibullah Odabaş, 1917 senesi Türkiyeden Qırımğa qayttıqtan soñra I. Qırımtatar Qurultayınıñ işine davet etile. Böyleliknen, yañı qurulğan Qırım Müsülman İcra Komitetiniñ naşir efkârı "Millet" gazetasında ertegeler, kezintiler ve çıbırtmalarnı "Çatırtavlı" mahlâsınen imzalap basa.

1942 senesi iyül 18'den itibaren "Azat Qırım" gazetasınıñ tış körünişi biraz deñişti. Yani yayınnıñ durumını belgilegen "Qırım Müsülman Komitetiniñ naşir efkârı" − "Qırım Tatar Komitetleriniñ naşir efkârı" ifadesinen avuştırıldı. Eski şapkadaki pamuq çiçekleri ve diger milliy örneklernen ziynetlengen küçük "pencereler" aynı qala. Velâkin, kemer şekilli "Azat Qırım" gazetasınıñ adı altında "Çatırdağ" süreti degil, 1917–1920 seneleri qırımtatarlar bayrağında olğan büyük ve tantanalı milliy tamğa yerleştirile.

1943 senesi (yanvar 16'dan itibaren). Şapkanıñ büsbütün milliy ahenkleri yoq etilip, yalıñız qocaman harflerlerinen **"Azat Kırım"** sözleri. Ve arasında Müsülman legionlarınıñ "teraze" tamğalı alâmeti tab oluna. ***1943 senesi (noyabr 12'den itibaren)*** gazetanıñ logotipi resmiy klassik şeklini ala. Ve oquyıcılarnıñ diqqatını pek çoq çekken süslemeler, emblemalar yerine Qırım yarımadası haritasınıñ küçük şekli yerleştirile. Tabiy, ortasında qırımtatar tamğası da bar! Anlaşıla ki, bütün bular yayınnıñ adı ile birlikte 1917'de Müsülman İcra Komitetiniñ ilân etken "Qırım Qırımlılarındır" şiarını ifadelemek ve Qırımtatar milliy Cumhuriyetiniñ tiklenecegine imanı sayesinde icat etilgen edi. Edebiyat klasiklerimizniñ eserlerinde milliy alâmetlerini körmek, aydınlatmaq işimiz − ğayeviy çatışmalar, siyasiy falsifikatsiyalar ile mürekkepleşken zamanımızda mühim ve mesuliyetli bir iştir. Çünki özel metinlerini elde etmeknen birge ögümizde bahs etkenimiz kibi til, üslüp, semantik, terminolojik, elifbe ve ilh. meseleler peydalana.

9 Maqalede aytılmasa da, 1911 senesi H. Odabaşnıñ *"Altın yarıq"* adlı poema basılğanını qayd etmek kerek. – T.K.

MENBALAR

1. Абдуллах И. Профессор Бекир Чобан-заде // Azat Qırım. 1942. Авг. 7.

2. Baybörü N. Açuv: Çelebicihanğa. Şiir // Millet, 1918, Sent. 4; Azat Qırım, 1944, Yanv. 28.

3. Çelebicihan N. Ant etkenmen; Yolcu ğarip. Şiirler // Azat Qırım, 1943, Mart 30.

4. Çelebicihan N. Sarı tülpan. Şiir; Qarılğaçlar duası. Hikâyeden bir parça // Azat Qırım, 1943, Mart 20.

5. Çobanzade B. Bir saray quracaqman. Şiirler. Simferopol: Sonat, 2001. 192 s.

6. Çobanzade B. Çubar baraq / https://soundcloud.com/tairk1-2/bekir-cobanzade-cubar...

7. Çobanzade B. Kırımtatar edebiyatında kurultaycılık ve milletçilik. Bakı: Azerbaycan İlmi tedkik institutu neşriyatı, 1929. 38 s.

8. Grabov E. Biñden biri // Azat Qırım, İyül 25, 28; Avg. 1.

9. Хаяли Р. Газета «Азат Кырым» как источник по истории Крыма // И. Гаспринский – просветитель народов Востока: Материалы международной научной конференции. Москва, 2001. С. 141–143.

10. Kerimov İ. Asan Çergeyevin bilinmeyen bir manzumesi // Круглий стіл: «Тюркомовні народи України». Київ, 2006. С. 102–105.

11. Millet cevherleri: N. Çelebicihan, C. Seydahmet, H. Ayvazov, H. Odabaş, O. Murasov C., Kermençikli A. Qadrizade: 1917–1920 ss. “Millet” gazetasında basılğan edebiy-publitsistik eserler / tert. et. Kirimov T. Simferopol, 2012. 716 s.

12. Müsülman Komitesiniñ Medeniy İşler Bölügi. Çağırtuv // Azat Qırım, 1942, İyül 14.

13. Рустемова Л.,Рустемов О. Заре на встречу: идеи Курултая в творчестве Б. Чобан-заде // Культура народов Причерноморья. 2012. № 228. С. 177−181.

14. Seydahmet C. Antlı qurban: unutılmaz N. Çelebicihan. Hikâye // Azat Qırım, 1944, Fevr. 23, 25, 29; Mart 3.

15. Taşçı H. Esnaflar haqqında // Azat Qırım, 1942, Sent. 25.

16. Tilci, yazıcı ve hoca Odabaş // Azat Qırım, 1943, İyün 11.

17. Yaş tatar yazıları / çıqartuvcı: Yaş tatar yazğıçları cıyını. İstanbul, 1912. 50 s. S. 38–39.

18. Ziya efendi. Qırımtatar edebiyatı haqqında bir qaç söz // Azat Qırım, 1942, Fevr. 20.

Müellif haqqında malümat: Tair Nuridinoğlu Kirim – filologiya ilimleri namzeti, doçent, Qırım mühendislik ve pedagoji üniversiteti, Qırımtatar filologiyası, tarihi ve medeniyeti ilmiy-araştırma institutınıñ hadimi (295015, Uchebnıy soqaq aralığı, 8, Simferopol, Qırım); milletara@mail.ru

Газета «Азат Кырым» как продолжатель идей I Курултая

Таир Киримов
(Крымский инженерно-педагогический университет)

Аннотация. Период I Крымскотатарского Демократического Курултая – Парламента, своей аутентичностью и естественностью неизменно привлекает большое внимание специалистов гуманитарных дисциплин. Таким образом, рассматривая научно-критические труды, написанные еще нашими предшественниками, мы зачастую сталкиваемся с различными концепциями и методами исследования вышеупомянутой темы. В данной статье, с целью анализа моральных и эстетических позиций писателей-парламентариев, нами специально сужаются и сопоставляются хронологические рамки. Внимание уделяется отдельным национальным печатным изданиям 1917–44-х годов. Особенно следует отметить такие газеты, как «Миллет» /«Народ»/ (1917–1920 гг.) и «Азат Кырым» /«Свободный Крым»/ (1942–1944 гг.). Из-за малой изученности, упомянутые периодические издания часто подвергаются неверной интерпретации. В связи с этим, автором статьи проделывается скрупулезная работа по сбору, классификации и расшифровке историографических источников. Например, это публицистические, художественные произведения Номана Челебиджихана, Асана Айвазова, Джафера Сейдамета, Амета Озенбашлы, Бекира Чобан-заде, Джемиля Керменчикли, Амди Герайбая, Асана Чергеева и других деятелей литературы крымских татар. В их авторитетных трудах культивируются идеи культурного сплочения народа, его отказа от консервативных, клерикальных убеждений в пользу интеграции в европейское сообщество и т.д.

Ключевые слова: литература, история, национальные издания, «Азат Кырым».

Сведения об авторе: Таир Нуридинович Киримов – кандидат филологических наук, доцент, ведущий специалист НИИ крымскотатарской филологии, истории и культуры этносов Крыма; Крымский инженерно-педагогический университет (295015, Учебный пер., 8, Симферополь, Крым); milletara@mail.ru

The newspaper "Azat Kyrym" as a successor of the ideas put forward by the 1st Kurultai

Tahir Kirimov

(Crimean Engineering and Pedagogical University)

Abstract. "Kurultai period" (1917–1921), with its authenticity and naturalness always attracts attention of readers who are interested in the history of the Crimean Tatar literature and journalism of the late XIX century and early XX century. Therefore, having considered the scientific and critical works written by our predecessors, we are faced with a variety of concepts and research methods of the aforementioned topics. Although, in a matter of fact, the researches analyzing the conditions of development of the Crimean Tatar literature in this historical period, rather raise new questions than answer these ones posed before.

In order to analyze the moral and aesthetic positions of writers – delegated to the 1st Crimean Tatar Kurultai, it is needed to narrow and only then to have compared the chronological framework. Aiming to follow the evolution of the views of classics of the Crimean Tatar literature, a special attention is paid to the national press within 1917 – 1944's. Due to the materials published in that time under the influence of requests of readers we have managed to some extent to follow the process of revival of the national and literary consciousness of the Crimean Tatar people. In this regard it should be noted two newspapers, which we believe, the most clearly reflect the trends of shaping of he press in the Crimea. This newspaper "Millet" / "Nation" / (1917–1920) and "Azat Qırım" / "Free Crimea" / (1942–1944). Unfortunately, due to poor knowledge about the aforementioned periodicals, unfounded judgments abound in the Russian-speaking community. In this regard, the author has collected, deciphered and classified the materials. For instance, these are socio-political, literary-critical and artistic works by Noman Chelebijihan, J. Seydamet, A. Ozenbashly, B. Chobanzade, A. Geraybay, M. Kurtiyev, A. Chergeyev and other classics of the Crimean Tatar literature. Their works cultivated the idea of cultural cohesion; the refusal of the conservative beliefs in favor of integration into the European community, etc.

Keywords: literature, history, national publications, "Azat Kyrym".

REFERENCES

1. Abdullah İ. Professor Bekir Çobanzade [Professor B. Chobanzade']. *Azat Qırım*, 1942, avg. 7.

2. Baybörü N. Açuv: Çelebicihanğa. Şiir ['Fury: to Chelebijihan'. Poem]. *Millet*, 1918, Sent. 4; *Azat Qırım*, 1944, yanv. 28.

3. Çelebicihan N. Ant etkenmen; Yolcu ğarip. Şiirler [I swore'; "The poor traveler". Poems]. *Azat Qırım*, 1943, mart 30.

4. Çelebicihan N. Sarı tülpan. Şiir; Qarılğaçlar duası. Hikâyeden bir parça [Yellow Tulip'. Poem; "Swallows' Prayer." Story]. *Azat Qırım*, 1943, mart 20.

5. Çobanzade B.*Bir saray quracaqman. Şiirler.* ["I will raise up a palace." Poems]. Simferopol, Sonat, 2001. 192 s.

6. Çobanzade B. *Çubar baraq*. Available at: https://soundcloud.com/tairk1-2/bekir-cobanzade-cubar...

7. Çobanzade B. *Kırımtatar edebiyatında kurultaycılık ve milletçilik* [Crimean Tatar literuture about Kurultay and Nation]. Bakı, Azerbaycan İlmi tedkik institutu neşriyatı, 1929. 38 s

8. Grabov E. Biñden biri ['One from thousand' Essay]. *Azat Qırım*, 1928, iyül 25; Avg. 1.

9. Hayali R. Gazeta "Azat Kırım" kak istochnik po istorii Krima [''Azat Kyrym'' newspaper as a source for history of the Crimea]. *İ. Gasprinskiy – prosvetitel narodov Vostoka: Materiali mejdunarodnoy nauchnoy konferentsii*. Moskva, 2001, p. 141–143.

10. Kerimov İ. Asan Çergeyevin bilinmeyen bir manzumesi [Unknown poem by A.Chergeyev]. *Krugliy stil: "Turkomovni narodi Ukrayini"*. Kiiv, 2006, p. 102–105.

11. Millet cevherleri: N. Çelebicihan, C. Seydahmet, H. Ayvazov, H. Odabaş, O. Murasov, C. Kermençikli, A. Qadrizade: *1917−1920 ss. "Millet" gazetasında basılğan edebiy-publitsistik eserler* [Literary and journalistic works in the 'Millet' newspaper / 1917 - 1920 / Anthology] / tert. et. Kirimov T. Simferopol, 2012. 716 s.

12. Müsülman Komitesiniñ Medeniy İşler Bölügi. Çağırtuv [Invitation. Division on Cultural Affairs of the Muslim Committee]. *Azat Qırım*, 1942, iyül 14.

13. Rustemova L.,Rustemov O. Zare na vstrechu: idei Kurultaya v tvorchestve B. Chobanzade [Meeting the Dawn: Ideas of Kurultai in the works of B. Chobanzade]. *Kultura Narodov Prichernomorya – The Culture of people of Black Sea Region*, 2012, no 228, p. 177−181.

14. Seydahmet C. Antlı qurban: unutılmaz N. Çelebicihan. Hikâye ['Victim of oath: unforgettable N. Chelebijihan'. Story]. *Azat Qırım*, 1944, Fevr. 23, 25, 29; Mart 3.

15. Taşçı *H.* Esnaflar haqqında [About crafts]. *Azat Qırım*, 1942, Sent. 25.

16. Tilci, yazıcı ve hoca Odabaş [A. Odabash – the linguist, writer and teacher]. *Azat Qırım*, 1943, İyün 11.

17. Yaş tatar yazıları / çıqartuvcı: Yaş tatar yazğıçları cıyını. [Young Crimean Tatar writers]. İstanbul, 1912. 50 p., p. 38 – 39.

18. Ziya efendi. Qırımtatar edebiyatı haqqında bir qaç söz [A few words about the Crimean Tatar literature]. *Azat Qırım*, 1942, Fevr. 20.

About the author: Tahir Nuridinovich Kirimov – Cand.Sci. (Philology), Associate Professor, Leading Research Fellow of the Scientific Research Institute of the Crimean Tatar philology, history and culture of the Crimean ethnos; Crimean Engineering and Pedagogical University (295015, Uchebnyi lane, 8, Simferopol, Crimea); milletara@mail.ru